ВЕЛИКИ ИСТОРИЧАР И РАТНИК МИЛОШ С. МИЛОЈЕВИЋ (1840–1897), НАУЧНИК КОЈИ НАМ ЈЕ УЗАЛУД ОТВАРАО ОЧИ

Истина иза застора

Студирајући на Царском универзитету у Москви, имао је увид у врхунске студије руске историјске, етнолошке и археолошке науке, које ће га својим открићима дубоко заинтересовати за древну прошлост словенских народа и довести под организовани удар поборника германске историјске школе у Србији. По повратку у отаџбину, иако без правог научног саговорника и опкољен сумњичењима од стране етаблираних западњачких ђака, непоколебљиво се упустио у захтевна истраживања. Постао је први српски археолог и један од оснивача тајног Одбора за просвету. Прерушавајући се у дунђера, даскала и зографа, пропутовао је јужне српске земље и прикупио драгоцену историјску грађу. Његови путописи са Косова и из Метохије данас чињеницама бране јужну српску покрајину, баш као што су те крајеве ослобађали он и његови млади добровољци у Српско-турском рату 1877–1878.

Пише: Јово Бајић

Милош С. Милојевић рођен је 16. октобра 1840. у истом оном мачванском селу Црна Бара

из којег потиче романескни јунак Јанка Веселиновића хајдук Станко. Његов отац Стефан, који је у Црној Бари био свештеник, умро је када је Милошу било седам година, а бригу о њему и млађем брату Сими, који је касније постао учитељ, преузела је мајка Софија.

Основну школу Милојевић је завршио у суседном Глоговцу, а затим се уписао у београдску гимназију, која је у то време била у згради Лицеја (Капетан Мишиног здања). О Милојевићевом гимназијском школовању сведочио је књижевник и савременик Зарије Р. Поповић:

„Док је био ђак београдске гимназије не само да је сиротовао, него је у правом смислу и гладовао. Није ни стана имао. Ко зна оне степенице у згради Велике школе, у којој је до тада била Прва београдска гимназија — оне степенице уз које се улазило у гимназијске учионице на првоме спрату — испод тих степеница становао је или тамновао гимназиста Милош С. Милојевић."

И поред свих недаћа које носи сиротиња, Милојевић је успешно завршио гимназију, а затим се уписао на Лицеј, такође под кровом Капетан Мишиног здања, где је завршио правни одсек. Одатле је као одличан ученик и државни стипендиста упућен у Русију, где се уписао на Императорски универзитет у Москви. Слушао је предавања код Осипа М. Бодянског, једног од најбољих професора и носилаца руске славистике која је тада била у пуном замаху. Код Бодянског је Милојевић слушао упоредну филологију словенских живих и изумрлих племена. Предмет његовог интересовања тада је постала древна прошлост словенских народа, укључујући, наравно, и српски. На студијама је имао увид у завидне резултате тадашње руске историјске, етнолошке и археолошке науке, које су настојале да осветле древну прошлост.

МОСКОВСКИ УВИДИ

У време Милојевићевог школовања, у неким европским престоницама формирали су се снажни славистички центри. Један од најјачих био је у Бечу, други у Москви. У тим центрима неговани су различити приступи славистичкој науци. Када је мало стала на ноге, Кнежевина Србија је упућивала своје студенте на школовање у иностранство. Већина је одлазила у западноевропске центре, а само мањи број у Русију. По Милојевићевом повратку у Србију, након завршетка студија у Москви с одличним успехом, међу његовим савременицима било је мало образованих људи који су могли да прате његове ставове и да га разумеју. У Москви је проучио бројна дела тадашњих руских научника која су се бавила истраживањима древних језика, почев од санскрита, затим дела из историје Индије, Русије, Кине, Египта, Кавказа, Балкана, Подунавља и балтичких простора. Са таквим увидима и на таквој основи, он је постао присталица старе аутохтонистичке школе која је нудила доказе да су Срби најстарији балкански народ, да су на Балкану били пре Грка и Римљана, да су и Руси, као што се тврди у *Љето пису*
Нестора Кијевског, грана српског народа и да су пореклом из српског Подунавља.

Његови савременици у Београду нису знали за та дела. А у то време српски историчари у Великој школи и Српском ученом друштву прихватали су германску историјску школу која се заснивала на тврдњи да су се Срби на Балкан доселили у VII веку.

У Москви, Милојевић се упознао и са делатношћу панслависта. Посебно је уочио како су се бугарски интелектуалци уклопили у тај покрет, настојећи да га искористе, те да руском и ширем јавном мнењу наметну мишљење како су на Балкану, испод јужних граница кнежевине Србије, сви хришћани — укључујући и оне у Нишу, Лесковцу, Врању, на Косову, у Метохији и Македонији — по народности Бугари. И ти њихови ставови, које је нарочито заступао Александар Гиљфердинг, прихватани су. На те појаве Милојевић је указао чим се вратио у Србију, објавивши у листу *Световид* чланак под насловом „Пропаганда у Турској". Изгледа да је објавио и брошуру са истим насловом, са којом је успео изаћи пред кнеза Михаила.

У Србију је Милојевић стигао 1865. и прво именован за професора Велике школе, а онда је уследило преименовање за писара у Окружни суд у Ваљеву, где је са њим живела и његова мајка Софија. Тамо остаје пет година и почиње да се бави науком, истраживањем даље прошлости ваљевског краја и западне Србије. Плод тог његовог истраживања су и два рада: *О старим српским гробовима* и *Одломци старина српских нађених 1867. год. у округу ваљевском и добављених из Ст. Србије и Ерцеговине*
. Баш на овим Милојевићевим радовима сучељавале су се и ломиле у Србији две историјске школе: аутохтонистичка и германска.

ПЛОДНЕ ГОДИНЕ

Док је био у Ваљеву, Милојевић је ван радног времена у суду организовао сараднике који су му приликом обиласка шире околине помагали да прикупља грађу. На неколико места обавио је археолошка истраживања, што га чини, заправо, првим српским археологом.

Некако одмах по повратку Милојевића у Србију, 1865, на предлог митрополита Михаила основан је тајни Одбор за просвету који су чинили професор Панта Срећковић, архимандрит Нићифор Дучић и Милош Милојевић. Њихов задатак био је да у оним српским земљама које су тада још биле у границама Турске, посебно преко јужних граница тадашње Србије, организују српско школство. Именовали су српске учитеље, придобијали на српску страну поједине свештенике који су, поред тога што су ширили писменост, будили и јачали код народа српску националну свест, а неки од њих и прикупљали народне песме. Један од плодова њихове сарадње са Милојевићем је дело *Песме и обичаји укупног народа српског*
у три књиге (прва књига појавила се 1869, друга 1870, а трећа 1875). Те књиге су Србима који су живели у Кнежевини Србији, али и у Војводини, која је тада била у саставу Аустрије, показале да тамо испод јужних граница Кнежевине Србије, на огромном простору, живе Срби, да се они окупљају око својих цркава и манастира и да имају народну поезију која се у суштини не разликује и не заостаје за поезијом у осталим деловима српског народа.

Наступиле су најплодније године Милојевићевог стваралачког рада. Док се клешта општег бојкота око њега нису сасвим затворила, у најцењенијем научном часопису *Гласник српског ученог друштва*
објавио је 1871. године три рада: „Правила Св. Петке Параскеве Српске", „Правила Св. Симеуну Српском" и „Општи лист Српске патријаршије у Пећи". Његово дело у две књиге

Одломци историје Срба и српских југословенских земаља у Турској и Аустрији
изашло је 1872, а ускоро допуњено и
Историјском етнографско-географском мапом Срба и српских југословенских земаља у Турској и Аустрији
.

КОСОВО И МЕТОХИЈА, 1870.

Посебно је значајно било његово дело *Путопис дела Праве (Старе) Србије*, штампано у три књиге (1871, 1872. и 1887). Делу је претходило путовање на које је Милојевић кренуо почетком јуна 1870. Био је први Србин из Кнежевине Србије који је прешао српско-турску границу код Јанкове клисуре, прерушавајући се час у дунђера, час у даскала или зографа, са осамареним коњем, зашао у пределе између Крушевца и Куршумлије и кренуо према Косову. Време је било несигурно, свуда су крстариле разбојничке дружине, а људски живот био је веома јефтин.

Прешао је копаоничке пределе, који су у то време представљали једну врсту турске војне крајине и били насељени Арнаутима и Черкезима, избио је на Косово поље, посетио Приштину и Грачаницу, кренуо на запад и доспео у Метохију. Био је у Пећкој патријаршији, Дечанима, доспео у Призрен, отишао далеко на југ, у село Боровице, у охридском Дримколу, стигавши чак и до Елбасана у данашњој Албанији. Није ишао насумице. Свугде су га чекали и усмеравали учитељи и свештеници које је Просветни одбор раније ангажовао да тајно раде за српску ствар. Сведочења са тих путовања појавила су се у *Путопису*.

Милојевићеви путописи представљају праву ризницу података о историјском присуству Срба на просторима Косова, Метохије и Старе Србије, али и о њиховом животу седамдесетих година XIX века. Ту је много података и детаља који указују на српску претхришћанску прошлост, преписани су многи стари записи и натписи са цркава, гробова, из књига, пописане древне књиге и средњовековни документи, постојеће и порушене цркве и манастири и друге средњовековне грађевине. Поименично је пописао више од хиљаду постојећих насеља, са бројем кућа и становника, разврставши их по вери и пореклу.

УЗБУЂЕЊА И НАПАДИ

Ондашњим српским интелектуалцима који су били у државној служби, а неки имали и политичке партије, и који су из удобних кућа у Београду промишљали о српству, о прошлости и будућности народној, није се свидело то што Милојевић ради. Уследили су жестоки напади. Прогласили су га за фалсификатора, тврдећи да је он смислио народне песме које је објавио у збиркама *Песме и обичаји укупног народа српског*. Стојан Новаковић, иначе Милојевићев школски друг са Велике школе, и Милан Кујунџић Абердар, писали су у
Гласнику српског ученог друштва
да се Милојевић „уопште одликује тиме да све зна другачије него остали научни свет... Његова је географија наших земаља другачија, његова етнографија другачија, његова дијалектологија (...) другачија."

Ускоро се у Београду појавила књига под насловом *Милош С. Милојевић у Призрену и његовој околини* , штампана у Државној штампарији. Аутор се крио иза псеудонима Величко Трпић. Испоставило се да је ту књигу потписао млади професор Призренске богословије Петар Костић, а иза свега тога изгледа стајао Стојан Новаковић. Иларион Руварац обрушио се на Милојевића у *Летоп*
ису Матице српске
назвавши га чак и шарлатаном. Стварана је фама о Милојевићу, која га до данас прати, како је он мистификатор и фалсификатор, како прекраја поједине чињенице из патриотских разлога, због чега му је онемогућавано да објављује радове у тадашњим озбиљнијим публикацијама.

Упркос томе, Милојевић је и даље објављивао књиге. Забележено је да је писао искључиво гушчијим пером. Затварао се и у грозничавом надахнућу не би испуштао из руку то гушчије перо по неколико дана непрекидно, док дело не би било завршено. Ретко се рукопису враћао други пут, да га можда допуни и исправи. Тако су настала и дела: *На родописни и земљописни преглед средњег дела Праве (Старе) Србије са етнографском мапом српских земаља у кнежевинама: Србији, Црној Гори, Бугарској, Краљевини Румунији, Аустро-Угарској и Турској Царевини*
, затим

Наши манастири и калуђерство
(оба из 1881). Следи књига
Српско-турски рат 1877–78. године
која се појавила 1887. По разним листовима и часописима објављен му је већи број дела.

Не осврћући се на нападе, Милојевић се још упорније бавио националним радом. По његовој идеји проширена је Београдска богословија и у њој створено Друго одељење, које је постојало све до Српско-турских ратова 1877–1878. Ђаке тога одељења бирао је и сам Милојевић, а његови ученици били су из свих покрајина које су тада биле под турском влашћу. Кроз ту школу прошло је око три стотине ђака који су спремани за свештенике и учитеље.

РАТНА СЛАВА

Када је избио Српско-турски рат 1876–1878, Милојевић је формирао добровољачке јединице које су се, као претходница српске војске, срчано бориле против Турака. Међу добровољцима било је и доста његових ђака које су окупљали Милојевићеви сарадници Коста А. Шуменковић и Милојко В. Веселиновић. Јединице које је Милојевић водио, са калпаком на глави, звале су се Моравско-добрички усташки добровољачки кор. Ту је спадао и чувени Студенички батаљон који се нарочито истакао у том рату. Створио је и Дежевско-ибарски и Рашко-ибарски добровољачки усташки кор, те командовао њима.

Његови добровољци се у биткама никада нису повлачили и у јуришима су ослободили око четири стотине села. Велика је Милојевићева заслуга што су после тих ратова Србији припојена четири нова округа и што су се границе Србије проширile. Током тих ратова проглашен је за почасног пешадијског капетана прве класе, а онда и за потпуковника.

Када се рат завршио, Милојевићеви стари и нови противници нису могли да поднесу његову ратну славу. Године 1881. премештен је у Лесковац, где је био оснивач, директор и професор тамошње гимназије. Године 1890. враћен је у Београд, где је именован за професора руског језика и књижевности на Великој школи, а онда за професора Прве београдске гимназије. Али та именовања нису потврђена. За Милојевића се ипак нашло погодно место у Друштву „Светог Саве", где је била основана Богословско-учитељска школа са интернатом коју је он практично водио. Та школа је под притиском Аустрије и Турске затворена. Пензионисан је 1897, а мало касније, на Ивањдан (24. јуна по старом календару), и умро. Испраћен је као ратник и родољуб, али на испраћају није било научника, академика, књижевника. **<**

(Извор: „СРБИЈА – Национална ревија", Београд, број 6, 2008, www.nacionalnarevija.com)

***

Рукописи

Иза Милојевића је у рукопису остало много необјављених дела: шеснаест књига *Историје Срба*
,
још девет књига
Путописа
, четврта књига
Песама и обичаја укупног народа српског
у којој је било око четири хиљаде раније никада нештампаних речи, повеће дело
Немањица
и више стотина разних других радова. Историчар Јован Хаџи Васиљевић тврдио је да је

по ослобођењу, године 1918, на тавану Првостепеног суда Београдског округа нађен сандук пун Милојевићевих рукописа, којима се после губи сваки траг.

***

Пре погромâ и голготâ

У Милојевићевом *Путопису* из 1870. у поменутих 895 насеља на Косову и Метохији, како каже научни саветник Географског института „Јован Цвијић” др Мирчета Вемић, становништво Косова и Метохије је сврстано у седам етничких група: Срби, исламизовани Срби (Потури), Арнаути (исламизовани Арнаути), Османлије, Латини (католички Арбанаси), Черкези и Цигани. Међу тим Милојевићевим насељима, која су уцртана и на карти др Мирчете Вемића, 483 су српска, 92 арбанашка и 230 мешовитих насеља. У градским насељима Призрен, Приштина, Пећ, Ђаковица и Куршумлија Срби су чинили деведесет процената становништва.

Објављено: среда, 02. мај 2018, 15:09h